

سیاست‌گذاری فرهنگی وحدت اسلامی در جمهوری اسلامی ایران*

حسن بشیر^۱
مجید مختاری^{۲*}

چکیده

هدف: دولت جمهوری اسلامی ایران براساس اصل یازدهم قانون اساسی و مبانی دینی حکومت موظف است سیاست کلی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی قرار داده و در راستای «تحقق وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام» کوشش پیگیر به عمل آورد؛ این مهم مستلزم انجام مطالعات سیاستگذاری در ابعاد مختلف خصوصاً عرصه فرهنگی به‌عنوان مهم‌ترین مزیت انقلاب اسلامی است. امروزه هزینه‌های سنگین تفرقه و نزاع در میان مسلمانان منطقه و شرایط جهانی ضرورت توجه به آرمان وحدت اسلامی را دوچندان کرده است. هدف مقاله ارائه الگویی برای سیاستگذاری فرهنگی ج.ا.ا. به منظور ایجاد و تقویت وحدت در ایران و جهان اسلام است.

روش‌شناسی پژوهش: در بخش مفهوم‌شناسی توضیح داده می‌شود که وحدت به معنای یکسان‌سازی نیست و نظریه منتخب «وحدت در عین کثرت» است. مقاله در چهارچوب نظریه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطات میان فرهنگی با روش مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل مضمون برای ارائه الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی وحدت اسلامی در ج.ا.ا.، ابتدا مبانی و ارزش‌هایی که آرمان وحدت اسلامی مبتنی بر آنها است را تبیین، سپس اهداف عینی و قابل دستیابی برای این آرمان ترسیم و نهایتاً راهبردها و سیاست‌های عملیاتی در راستای اهداف را بیان می‌کند.

یافته‌ها: یافته‌های مقاله ارائه سیاست‌های عینی برای کارگزاران ج.ا.ا. در راستای وحدت اسلامی با تأکید بر عرصه‌های فرهنگی به‌ویژه حوزه رسانه و فضای مجازی است.

نتیجه‌گیری: نتایج حاصله در قالب نمودار و جدول ارائه می‌شود. از نتایج مهم مقاله این است که بدون ایجاد گفتمان کثرت‌گرایی و تحمل مخالف در میان مسئولان و آحاد مردم ایران سخن از هم‌گرایی و وحدت در جهان اسلام شعار نافرجامی بیش نیست.

کلید واژه‌ها: وحدت اسلامی، سیاست‌گذاری فرهنگی، فرهنگ و ارتباطات، جمهوری اسلامی ایران، مجمع جهانی تقریب

* مقاله مستخرج از رساله دکترا

Email: bashir@isu.ac.ir

۱- استاد دانشکده فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام

صادق(ع)

Email: mokhtarii@isu.ac.ir

۲- دانشجوی دکترای فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام

صادق(ع) (نویسنده مسئول)

مقدمه

وحدت اسلامی، نه یک رؤیا و خیال بلکه باور و اعتقادی است راسخ، ریشه گرفته از آموزه‌ها و نصوص قرآنی و روایی و آراء علماء و اندیشمندان اسلامی. موضوع تفرقه و نزاع به‌عنوان یکی از موانع اصلی اقتدار و پیشرفت امت اسلامی بخصوص در دوران معاصر، از مهم‌ترین دغدغه‌های اندیشمندان و مصلحان مسلمان بوده است، چنان‌که امام خمینی(ره) تشکیل حکومت اسلامی در ایران را مقدمه‌ای برای وحدت جهان اسلام عنوان می‌کنند (مختاری، ۱۳۸۳: ۱۹۰).

قرآن کریم در آیات متعددی مسلمانان را به وحدت و پرهیز از تفرقه فراخوانده است از جمله در آیه ۱۰۳ سوره آل عمران می‌فرماید: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا» (و همگی به ریسمان خدا چنگ زدید و پراکنده نشدید و نعمت خدا را بر خود، به یاد آورید که چگونه دشمن یکدیگر بودید و او میان دل‌های شما الفت ایجاد کرد و به برکت نعمت او، برادر شدید). نبی مکرم اسلام(ص) و ائمه اطهار(ع) نیز به کرات بر اهمیت و ضرورت این مهم تأکید فرموده‌اند (هادی، ۱۳۸۸: ۱۱۱).

امام خمینی(ره) در کتاب «ولایت فقیه» - که سال‌ها پیش از انقلاب اسلامی به منظور ارائه نظریه حکومت اسلامی منتشر شد- تشکیل حکومت در یک کشور را گامی در جهت «وحدت مسلمین» دانسته‌اند (موسوی خمینی، ۱۳۴۸: ۳۶). همچنین در نامه‌ای که امام همراه با چندتن از علماء در آغاز نهضت خویش نگاشته‌اند آمده است: «برنامه ما که برنامه اسلام است، وحدت کلمه مسلمین است، اتحاد ممالک اسلامی است، برادری با جمیع فرق مسلمین است در تمام نقاط عالم» (موسوی خمینی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۸۴). ایشان در وصیتنامه الهی- سیاسی‌شان مسلمانان را به سوی «یک دولت بزرگ اسلامی با جمهوری‌های آزاد و مستقل» فرا می‌خوانند.

رهبر معظم انقلاب مدظله نیز به کرات بر اهمیت این موضوع تأکید نموده‌اند چنان‌که در جمع مهمانان کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی - ۲۹ دی‌ماه ۱۳۹۲- با اشاره به وقایع جهان اسلام و خسارات سنگینی که مسلمانان جهان به تبع تفرقه و اختلاف متحمل می‌شوند بر نقش «علمای دنیای اسلام»، «دانشمندان دانشگاه‌ها» و «نخبگان سیاسی امت اسلامی» در این زمینه اشاره نموده و می‌فرمایند: «دانشمندان دانشگاهی دانشجویان را توجیه کنند که امروز مهم‌ترین مسأله در دنیای اسلام وحدت است... دنیای اسلام روی عزت و کرامت و آقایی را خواهد دید». آیت الله خامنه‌ای در روز ۱۹ دی ۱۳۹۳ با اشاره به تلاش‌های گسترده سرویس‌های اطلاعاتی دشمنان اسلام برای اختلاف افکنی میان مسلمانان خصوصاً با حمایت از جریان‌های انحرافی و افراطی شیعه و سنی وحدت را «مهم‌ترین اولویت برای دنیای اسلام» عنوان می‌کنند و در بیانیه گام دوم - به مناسبت ۴۰ سالگی انقلاب اسلامی- نیز بر اهمیت این مهم در راستای ایجاد تمدن نوین اسلامی تأکید می‌نمایند (<http://khamenei.ir>).

در اصل یازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است «به حکم آیه کریمه «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون» (انبیاء، ۹۲). همه مسلمانان یک امت‌اند و دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است سیاست کلی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی قرار دهد و کوشش پیگیر به عمل آورد تا وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام را تحقق بخشد».

پیگیری این آرمان در نظام جمهوری اسلامی ایران با فراز و نشیب‌های زیادی مواجه بوده و با تغییر دولت‌ها و البته شرایط داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی اشکال مختلفی یافته است، مع‌الوصف فقدان یک سیاست‌گذاری منسجم برای این آرمان در کشور مشهود است و این مهم خود مستلزم انجام پژوهش و مطالعات آکادمیک می‌باشد.

مفهوم شناسی

اتحاد در لغت به معنای یکی شدن، یگانگی داشتن و یکسان کردن است، این واژه با وحدت قرابت معنایی دارد؛ **وحدت** نقطه مقابل کثرت و به معنای یگانه شدن است که مقابل اختلاف و تفرق می‌باشد (حسینی دشتی، ۱۳۷۶، ج ۱: ۴۹۴). **وحدت اسلامی** مفهومی تفسیربردار است. امروزه شنیدن این اصطلاح، ابعاد دینی و مناسبات مذهبی میان مسلمانان را به ذهن متبادر می‌کند، اما این مفهوم در اصل تعبیری جامع شامل جنبه‌های اسلامی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، ارتباطی، زیست‌محیطی و حتی تکنولوژیک است (تسخیری، ۱۳۸۳: ۹). در تعریف مصوب شورای عالی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی وحدت اسلامی عبارت است از «همکاری و تعاون پیروان مذاهب اسلامی براساس اصول مسلم و مشترک اسلامی و اتخاذ موضع واحد برای تحقق اهداف و مصالح عالی‌ه امت اسلامی و موضع‌گیری واحد در برابر دشمنان اسلام و احترام به التزام قلبی و عملی هر یک از مسلمانان به مذهب خود». دست‌یابی به وحدت اسلامی در شرایط مطلوب منتهی به همکاری دولت‌ها و ملت‌های اسلامی در عرصه‌های دینی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی با ایجاد ساختارهای مناسب خواهد شد.

مفهوم **امت واحد** یکی از مفاهیم کلیدی است که مبحث وحدت به هر شکل، متناظر با آن است. به لحاظ تاریخی در دائرة المعارف بزرگ اسلامی آمده است که رسول اکرم (ص) ابتدا واژه امت را برای پیروان خود در مکه به کار بردند و پس از هجرت به مدینه این لفظ را برای اهل مدینه استفاده کردند. قدر مسلم این تغییر کاربرد سیاسی بود چه این‌که، مردم مدینه هنوز مسلمان نبودند. اما صرف نظر از این حرکت سیاسی، مسأله مهم در امر رسالت ایشان، عقیدتی و دینی بود، لذا این مفهوم بعدها بر تمامی کسانی که در پی فتوحات اسلامی به اسلام گرویدند اطلاق شد (انصاری، ۱۳۶۲، ج ۱۰: ۱۹۲). در قرآن کریم، تلقی و کاربردهای این مفهوم متعدد و متنوع است: گاهی به معنای زمانی مشخص است مثل آیه ۴۵ سوره یوسف (وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنْتَبِئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ)، گاهی به معنای علماء و دانشمندان است همچون آیه ۱۰۴ آل عمران (وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ

هُمُ الْمُفْلِحُونَ)، گاهی به معنای دین و آیین است مانند آیه ۳۳ سوره زخرف (وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَّمَا يَطَّهَّرُونَ)... اما بیشترین کاربست معنایی آن، به معنای جماعت و گروه است؛ البته گروهی که زبان، نژاد و دین یکسانی دارند، برای مثال آیه ۱۸۱ سوره اعراف (وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْذِلُونَ) و نیز آیه ۲۳ سوره قصص (وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ) (صفوی، ۱۳۸۷: ۳۱-۳۲). در عین حال، تشکیل امت واحد به منزله زمینه و بستر عبادت حقیقی حق تعالی در نظر گرفته شده است: «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ» (انبیاء، ۹۲). در مفردات آمده «امت هر جماعتی را گویند که یک عنصر مثل دین یا زمان یا مکان آنها را جمع کند و فرقی نمی‌کند که این امر جامع اجباری باشد یا اختیاری، همان‌طور که در آیه ۳۸ سوره انعام آمده است: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ...» (و هیچ جنبنده‌ای در زمین و هیچ پرنده‌ای نیست که با دو بال خویش می‌پرد، مگر آنکه امت‌هایی همانند شما هستند...) (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۱۰). صاحب‌المیزان نیز در تفسیر آیه «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً...» (بقره، ۲۱۳) می‌گوید اصل این کلمه از ام به فتح همزه به معنای قصد است و بنابراین به هر گروهی از مردمان گفته نمی‌شود، بلکه به جمعیتی گفته می‌شود که دارای مقصد واحدی بوده و به واسطه آن با یکدیگر مربوط و متحد شده باشند. در هر حال، ظاهر آیه دلالت بر این می‌کند که دورانی بر بشر گذشته که افراد با یکدیگر متحد و متفق بوده‌اند و ساده و بی‌آلایش زندگی می‌کرده‌اند، نه در امور زندگی با یکدیگر نزاعی داشتند و نه در امور دینی با یکدیگر می‌جنگیدند و اختلاف و تفرقه‌ای بین آنها وجود نداشت (طباطبایی، ۱۳۷۴، ذیل آیه). امروزه وقتی به واقعیت‌های انکارناپذیر جهان می‌نگریم، متوجه می‌شویم هیچ یک از معیارهای مذکور در خصوص قریب دو میلیارد مسلمانی که در جهان زندگی می‌کنند صدق نمی‌کند. بنابراین، ما اگر در انتخاب کلمات دقت می‌کردیم، باید می‌گفتیم در عصر حاضر امتی وجود ندارد (العاصی، ۱۳۹۰: ۲۹۶).

چهارچوب نظری و روش پژوهش

سیاست‌گذاری فرهنگی

فرهنگ پدیده‌ای متکثر و گسترده است، در عین حال روش‌های سیاست‌گذاری نیز طیف وسیعی را در بردارد. این همه سبب شده تا در خصوص رابطه فرهنگ و سیاست‌گذاری دیدگاه‌های متفاوتی مطرح شود. در میان رویکردهای مختلف، می‌توان به دو رویکرد عمده در این باره اشاره کرد: یکی رویکرد اثبات‌گرایی (objective) و دیگر، رویکرد تفسیری (subjective). براساس رویکرد اثبات‌گرایی، سیاست‌گذاران می‌توانند پدیده‌های فرهنگی را عیناً بشناسند و ضمن احصای راهکارها و سنجش منافع و هزینه‌ها به تدوین سیاست‌ها بپردازند و در انجام این امر، سلايق شخصی و ذهنیت سیاست‌گذار تأثیر تعیین‌کننده‌ای ندارد (Dye, 2007: 313-314). اما بر اساس رویکرد تفسیری و ذهنی، سیاست‌گذاری در حوزه فرهنگ، به هیچ وجه جدا و مستقل از ذهنیت، سلیقه و اعمال نظر شخص سیاست‌گذار نیست. در این میان رویکرد

سومی نیز وجود دارد که نه قائل به سیاست‌گذاری عینی فرهنگ است و نه مؤافق رویکرد سلیقه‌ای و تفسیربردار در سیاست‌گذاری فرهنگی؛ این موضع میانه را رئالیسم انتقادی تعبیر می‌کنند (الوانی، ۱۳۸۷: ۷)؛ که در این مقاله مورد توجه و تأکید می‌باشد. بر این اساس فرهنگ را نه می‌توان ماشینی کرد و نه باید آن را به این امید که خود به خود به هدف غایی می‌رسد رها نمود بلکه آن را می‌توان و می‌بایست «مدیریت» کرد و باید ملزومات و اقتضائاتی به تناسب پدیده فرهنگ در سبک مدیریتی قائل شد (مشبکی، ۱۳۸۷: ۱۳۳).

ویژگی‌های نظام حکومتی کشورها از یک سو و فرهنگ حاکم بر آنها از سوی دیگر، عواملی هستند که شیوه و الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی در هر کشور را مشخص می‌کنند. در عین حال، تنوع سیاست‌گذاری در کشورهای مختلف نشان می‌دهد ارائه روش و الگویی واحد برای سیاست‌گذاری که قابل تعمیم به همه کشورها باشد ناممکن یا دست کم دشوار است (همایون و جعفری، ۱۳۸۷: ۲۳). مع‌الوصف، به‌طور کلی الگوهای سیاست‌گذاری فرهنگی را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود:

الف) یکسان‌سازی فرهنگی: در این الگو اصول و ارزش‌های مقدسی وجود دارند که در طرحی هندسی یک نقطه کانونی و هنجاری را اختیار کرده و تلاش می‌شود جامعه‌ای هم‌بسته مبتنی بر آن ارزش‌های والا تحقق یابد.

ب) تکثرگرایی فرهنگی: این الگو به دنبال رشد و گسترش خرده فرهنگ‌ها به‌صورت هم‌عرض در کنار یکدیگر است، در این الگو خرده فرهنگ‌های موجود در جامعه به رسمیت شناخته می‌شود و نوعی نسبی‌گرایی فرهنگی حاکم است.

ج) وحدت در عین کثرت: این الگو ضمن تأکید بر اشتراکات فرهنگی، امکان تکثر خرده فرهنگ‌های مختلف را در چهارچوب نمادی مشترک مجاز می‌داند. مراجعه به فصل مشترک سنن انسانی، مذهبی و ملی و به رسمیت شناختن تنوع و تکثر فرهنگی ویژگی بارز این الگو است که متناسب با جوامعی مانند ایران است (صالحی امیری، ۱۳۸۷: ۱۰۱)؛ ما نیز همین الگو را مبنای سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطی وحدت اسلامی در مقاله قرار داده‌ایم، همچنین مدل مرحله‌ای سیاست‌گذاری عمومی یا چرخه سیاست‌گذاری (Policy Cycles) در عرصه فرهنگی و رسانه‌ای که دربرگیرنده مراحل: «تشخیص و صورت‌بندی مسأله»، «مبانی نظری و شناخت راه‌حل‌ها»، «تصمیم‌گیری» و «انتخاب ابزار و اجرای سیاست» می‌باشد (Howlett, 2009: 10) مورد توجه و استفاده قرار گرفته است.

دیپلماسی عمومی (Public Diplomacy)

به معنای کاربرد ابزارهای بین فرهنگی و ارتباطات بین‌المللی در سیاست خارجی است و به‌گونه‌ای فراگیر شامل دیپلماسی فرهنگی و رسانه‌ای می‌شود. دیپلماسی عمومی درمیان ابزارهای سیاست خارجی بیشترین تأثیرپذیری را از مؤلفه‌های هویت ملی دارد (آشنا، ۱۳۸۴: ۶). تأثیرگذاری بر افکار عمومی توسط دولت‌ها در کشورهای دیگر، تعامل گروه‌های خصوصی و ذینفع یک کشور با هم‌تایان خود در کشور دیگر و ارتباط میان

ارتباط‌گران حرفه‌ای مانند دیپلمات‌ها و خبرنگاران خارجی از جمله این ابعاد است. همچنین می‌توان به تعریف آژانس اطلاعات ایالات متحده اشاره کرد که دیپلماسی عمومی را تقویت منافع ملی از طریق شناخت، اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری بر مردم کشورهای دیگر و گسترش گفت‌وگو میان شهروندان و نهادهای یک کشور و هم‌تایان خارجی آنان تعریف می‌کند (<http://pdaa.publicdiplomacy.org/1>) در این مقاله به‌ویژه با استفاده از نظریه گاس و سایتز در حوزه دیپلماسی عمومی، اهمیت «اعتبار» به‌عنوان یکی از ابعاد کلیدی دیپلماسی عمومی در تصویر و وجهه جمهوری اسلامی ایران نزد مخاطبان مسلمان مورد توجه قرار گرفته است (نانسی و تیلور، ۱۳۹۰: ۴۰۹).

همچنین نظریه قدرت نرم در این حوزه در راستای آرمان وحدت اسلامی مورد تأکید است؛ این نظریه را اولین بار جوزف نای از دانشگاه هاروارد سال ۱۹۹۰ در کتابی با عنوان «تغییر ماهیت قدرت آمریکایی» مطرح کرد. وی در سال ۲۰۰۴ مفهوم قدرت نرم را در کتاب «قدرت نرم: راه موفقیت در سیاست‌های جهانی» بسط داد. در تعریف نای قدرت نرم «توانایی تأثیرگذاری بر دیگران برای کسب نتایج مطلوب از طریق جذابیت به جای اجبار یا تطمیع است» (Nye Jr., 2004: 15). وی مهم‌ترین منابع قدرت نرم را فرهنگ و ارزش‌های یک کشور می‌داند که می‌توان گفت مزیت نسبی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود.

ارتباطات میان فرهنگی

ارتباطات میان فرهنگی شاخه‌ای از ارتباطات است که عهده‌دار بررسی و مطالعه ارتباطات و روابط میان دو فرهنگ، دو فرد از دو فرهنگ و مانند آن است. در دو دهه اخیر این حوزه از دانش ارتباطات، پیشرفت چشمگیری داشته و به‌عنوان رشته‌ای جذاب و کاربردی محققان و دانشمندان زیادی را به خود جلب کرده است. ارتباط میان فرهنگی، در واقع ارتباط میان مردمانی است که ادراکات فرهنگی و نظام نمادین آنها به حدی از یکدیگر متمایز است، که پدیده‌های ارتباطی را متفاوت جلوه می‌دهد (Samovar, 1995: 58). روابط میان فرهنگی به کنش متقابل انسان‌ها از فرهنگ‌های گوناگون مربوط می‌شود. این کنش متقابل، هم در سطح میان فردی و هم در سطح ملی صورت می‌پذیرد. هنگامی که افراد از فرهنگ‌های متفاوت باهم ارتباط برقرار می‌کنند، روابط آنان می‌تواند آکنده از فشار و بی‌اعتمادی و غیرمفید باشد (Fischer, 1996: 14). تعریف دیگر، بیان می‌کند که مطالعات میان فرهنگی شامل کنش متقابل واقعی افراد از فرهنگ‌های مختلف می‌شود؛ مانند تحلیل و تفسیر وقایع به هنگام مذاکره و گفت‌وگوی متخصص ژاپنی با متخصص آمریکایی (Weaver, 1996 b: 2). این تعریف به کنش واقعی و رودررو پرداخته و به ارتباطات میان فرهنگی به معنای خاص اشاره می‌کند.

کیم و هوبارد معتقدند فهم متقابل اعضای فرهنگ‌های مختلف همواره مهم بوده اما اهمیت آن هیچ‌گاه به اندازه زمان کنونی یعنی آغاز قرن بیست و یکم نبوده است (Kim & Hubbard, 2007: 223). فناوری

با ایجاد توسعه در دو زمینه از تلاش‌های انسان، یعنی سیستم‌های حمل و نقل و نظام‌های ارتباطی موجب تسریع ارتباطات بین فرهنگی شده است.

در خصوص ارتباطات میان فرهنگی نظریه‌های متنوعی ارائه شده است (نک: «نظریه‌پردازی درباره ارتباطات میان فرهنگی»، ویلیام بی. گادیکانست، ترجمه دکتر حسن بشیر و همکاران، ۱۳۹۶)؛ از مهم‌ترین این نظریه‌ها «هم‌گرایی فرهنگی» (Cultural Convergence) است؛ این نظریه که در سال ۱۹۸۳ م. توسط بارت^۱ و کینکید^۲ ارائه شده بر مدل هم‌گرایی ارتباطات کینکید استوار است؛ کینکید (۱۹۷۹ م.) ارتباطات را فرایندی تعریف می‌کند که در آن «دو یا چند فرد یا گروه به مبادله اطلاعات به منظور دست‌یابی به تفاهم متقابل با یکدیگر و با جهانی می‌پردازند که در آن زندگی می‌کنند». او چنین استدلال می‌کند که به تفاهم متقابل می‌توان نزدیک شد، اما هرگز به‌طور کامل نمی‌توان به آن دست یافت (گادیکانست، ۱۳۹۶، ج ۱: ۵۰).

اما نظریه‌ای که در مقاله حسب موضوع و هدف آن، بیش از همه مورد توجه و بهره‌برداری قرار داده‌ایم، نظریه حساسیت‌های بین فرهنگی میلتن بنت می‌باشد؛ نظریه حساسیت‌های بین فرهنگی بر این فرض استوار است که توسعه ارتباطات افراد اعم از ارتباطات حضوری یا مجازی منجر به کاهش حساسیت‌های بین فرهنگی آنان می‌شود.

این دیدگاه به‌طور کلی بیانگر این مسئله است که توسعه ارتباطات افراد، منجر به کاهش حساسیت‌های بین فرهنگی آنان می‌شود. بدین منظور بنت به ارائه یک مدل توسعه‌ای در ارتباطات بین فرهنگی پرداخته است. او مدل خود را به شش مرحله شناختی و ساختاری تقسیم می‌کند که به‌صورت پیوستاری از حساسیت‌های فزاینده به سوی نسبی‌گرایی فرهنگی در حرکت است. یعنی حرکت تسلسل وار از قوم‌مداری به دیگر‌مداری که هر مرحله با انواع خاصی از نگرش‌ها و رفتارها نسبت به تفاوت‌های فرهنگی توصیف شده است (Fuller, 2007: 326).

در همین حوزه از «نظریه سوءتفاهمات در ارتباطات میان فرهنگی» نیز استفاده شده است. براساس این نظریه اشکال در کدگذاری فرستنده، اشکال در کدگشایی گیرنده و تفاوت هنجارها، ارزش‌ها، تجربه‌ها و... می‌تواند به ایجاد و گسترش سوءتفاهمات دامن بزند (Buhring and Jan D., 2006: 15)؛ این تفاوت‌ها می‌تواند ناشی از مذهب، قومیت، نژاد و یا حتی تجربیات مختلف طرفین باشد. سوءتفاهمات در هر سطحی از تعامل می‌تواند رخ دهد لکن در ارتباطات میان فرهنگی مسلمانان، با قومیت‌ها و ملیت‌های متنوع به دلیل وجود تفاوت‌های بسیار و گاه سرنوشت‌ساز بودن نتیجه تعاملات، بحث بدفهمی‌ها یا سوءتفاهمات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به این نظریه در می‌یابیم که چگونه دیدگاه‌های جدید در ارتباطات میان فرهنگی بر تحلیل سوءتفاهمات فائق می‌آید.

1. Barnett
2. Kincaid

روش پژوهش مقاله **مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل مضمون (Thematic Analysis)** بوده است؛ با روش مطالعات کتابخانه‌ای، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، مقالات و متون دیجیتالی که در خصوص موضوع وجود دارد، بررسی و استفاده می‌شود. تحلیل مضمون روش تقلیل و تحلیل داده‌ها است که توسط آن داده‌های کیفی مستخرج از منابع مختلف تقسیم‌بندی، طبقه‌بندی، تلخیص و بازسازی می‌گردند. تحلیل مضمون اصولاً یک راهبرد توصیفی است که یافتن الگوها و مفاهیم را از درون مجموعه داده‌های کیفی تسهیل می‌نماید (Given, 2008: 867). این روش در مطالعات متنوع مربوط به حوزه سیاست‌گذاری عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرد (کمالی، ۱۳۹۷: ۱۸۹).

عرصه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی وحدت اسلامی

در ادامه برخی از مهم‌ترین عرصه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در خصوص وحدت اسلامی به اجمال می‌آید:

فضای مجازی

فضای مجازی فضایی متفرق، متکثر و همزمان پرشتابی است که در کوتاه‌ترین زمان ممکن می‌تواند تحولاتی شگرف سلبی و ایجابی در سطحی گسترده و کلان ایجاد نماید، لذا طلایه‌داران وحدت اسلامی می‌توانند از این ظرفیت عظیم برای فرهنگ‌سازی در راستای هم‌گرایی بین مسلمانان استفاده کنند، ضمن اینکه تبلیغ دین اسلام با رویکرد وحدت‌گرا در این فضا خود بستر ساز اتحاد و اقتدار اسلامی خواهد بود. فضای مجازی قابلیت فراتر رفتن از محدودیت‌های زمان و مکان را افزایش می‌دهد و این مسأله می‌تواند برای آنها که تحت فشارها یا ناتوانی‌های مادی هستند و تمایل دارند توصیه‌های آئینی خاص سنت خود را محترم بدانند، جنبه مهمی باشد. اما تحقیقات علمی در خصوص موضوع دین در فضای سایبری به دهه ۱۹۹۰ یعنی آغاز استفاده از اینترنت به‌مثابه شبکه‌ای جهانی باز می‌گردد؛ در مقام تعریف دین در فضای مجازی عبارت است از هر شکلی از باورهای دینی که منحصراً در فضای مجازی ایجاد و تولید می‌شود و در این فضا میزان قابل توجهی از به اصطلاح واقعیت مجازی وجود دارد که برای کاربر جالب و جذاب خواهد بود. مع الوصف کارکرد اولیه اینترنت و فضای مجازی در این حوزه عبارت است از انتقال اطلاعات با محتوای دینی که پیش‌تر توسط سنت‌های مختلف دینی در خارج از فضای مجازی تعریف، تعیین و تحدید شده است (افتخاری، ۱۳۹۴: ۳۲-۲۹).

وسایل ارتباطات سنتی در کنار رسانه‌های جمعی مدرن

با وجود پیشرفت رسانه‌های نوین و کارکرد آنها در عرصه‌های دینی و موضوع وحدت، ارتباطات میان فردی و تبلیغ چهره به چهره همچنان جایگاه خود را حفظ کرده و جریان‌های مختلف دینی از آن بهره‌مند می‌شوند. انقلاب اسلامی ایران بخش مهمی از پیروزی خود را مدیون وسایل ارتباط سنتی از جمله مسجد، هیئت‌های مذهبی، محافل مذهبی، حوزه‌های علمیه، بازار و امثال آن است. این رسانه‌ها نقش مهمی در شکل‌دهی به

افکار عمومی مردم و بسیج آنها داشته‌اند، این نقش البته در دوران جنگ تحمیلی دوچندان بوده و گرچه در سال‌های بعد رقیبی همچون رسانه‌های الکترونیکی و رسمی و مجازی پیدا کرده اما همچنان کارایی خود را حفظ نموده است و در پیشبرد اهداف و آرمان‌های مهمی چون انسجام و وحدت اسلامی در داخل و خارج از ایران می‌تواند تأثیر به‌سزایی داشته باشد. اوت راجرز در زمینه اهمیت رسانه‌های سنتی در برابر رسانه‌های جدید می‌گوید رژیم شاه با وجود در اختیار داشتن رسانه‌های فراگیر نوشتاری و الکترونیکی نتوانست در برابر شبکه ارتباطات سنتی ایستادگی کند و درسی که کشورهای جهان سوم باید از انقلاب ایران بگیرند، این است که اهمیت بیشتری به کانال‌های بین فردی و رسانه‌های این چنین کوچک بدهند (فرقانی، ۱۳۹۱: ۳۹).

آموزش و فرهنگ سازی

آموزش دینی با رویکرد وحدت و تقریب صرفاً نباید به آموزش عقاید و احکام دین محدود و محصور باشد؛ بلکه لازم است همه سطوح و عرصه‌های معرفتی و کاربردی را دربرگیرد. کودک از آغاز پرورش و رشد خود تحت تأثیر محیط خانوادگی و سپس دبستانی و دبیرستانی قرار می‌گیرد و اگر از همین مراحل، آداب گوش فرادادن به دیگران و فنون گفت‌وگو و عدم خودرأیی و تعصب نسبت به نظر خود و بهره‌گیری از نظرات دیگران را فرا نگیرد، در مراحل پیشرفته‌تر آموزشی و سنین بزرگسالی، خود و جامعه را دچار مشکل می‌سازد. بر این اساس، باید برنامه‌های آموزشی از مراحل نخستین تا تکمیلی مورد تجدید نظر قرار گیرند و فرهنگ گفت‌وگو به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر شکل‌گیری معرفتی، رفتاری و فرهنگی متعلمان در نظر گرفته شود (بیانیه پایانی هجدهمین کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی، ۱۳۸۴: ۵۱۸).

عرصه تبلیغات فرامرزی

در جمهوری اسلامی ایران موضوع تبلیغ نه فقط در داخل کشور بلکه در عرصه بین‌المللی جایگاه مهمی داشته و گرچه با تأسیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در سال ۱۳۷۴ شمسی مقرر شد این مهم به‌صورت متمرکز در مرکز بین‌المللی تبلیغ وابسته به سازمان مذکور مدیریت شود، مع‌الوصف در سال‌های اخیر دست کم دو نهاد دیگر شامل جامعه المصطفی (ص) العالمیه و مجمع جهانی اهل‌البيت (ع) زیر نظر کمیته تبلیغ شورای سیاست‌گذاری فرهنگی بین‌المللی دفتر مقام معظم رهبری مدظله با صرف هزینه‌های قابل توجه و با استقرار و اعزام هزاران مبلغ، در بیش از صد کشور جهان به این مهم اهتمام ورزیده‌اند (گزارش تفصیلی تبلیغ بین‌المللی ج.ا.ا. در سال ۱۳۹۶) جذب و آموزش مبلغان زبان‌دان با رویکرد تقریب‌گرا و تأکید بر موضوع وحدت اسلامی در سیاست‌های ابلاغی به مبلغان برون مرزی توسط دستگاه‌های مذکور از اهمیت مضاعفی برخوردار است. همچنین بعثه مقام معظم رهبری مدظله و بیوت مراجع می‌توانند از ظرفیت عظیم حج برای این آرمان مهم بیش از پیش بهره‌مند شوند.

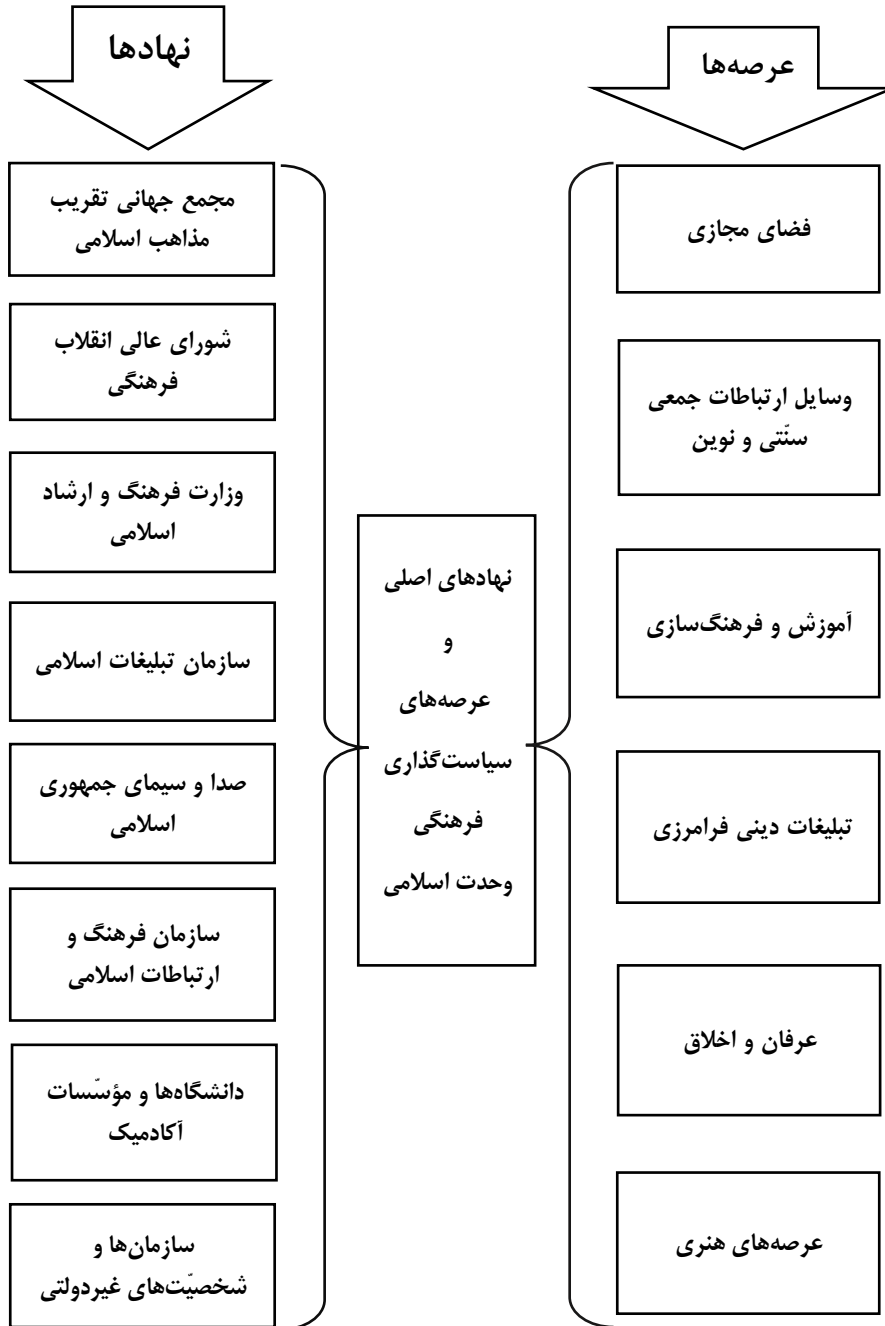
عرفان و اخلاق و مسأله وحدت

اسلام دین علم، ایمان و عمل است و این هر سه در عرفان جمع‌اند که توجه به آن در عرصه سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطی وحدت اسلامی بسیار حائز اهمیت است. مسأله اصلی در عرفان، رابطه خدا و خلق است، این رابطه در نوعی وحدت متجلی می‌شود که بسیار با مفاهیم «اتحاد»، «حلول» و «این همانی» که در ادیان و مکاتب دیگر به چشم می‌خورد متفاوت است. عرفان برگونه‌ای اخلاق خاص مبتنی است که فی نفسه سبک زندگی مشخصی را اقتضاء می‌کند و این سبک زندگی بر مدارا و مروّت و پرهیز از خشونت تأکید دارد و تساهل و تسامحی در برابر آراء و عقاید «غیر» از خود نشان می‌دهد که مثال زدنی است. عرفان اسلامی، علاوه بر اینها مزیت دیگری نیز دارد و برخلاف دیگر عرفان‌ها، اصل و اساسش توحید است، توحیدی که در سه مرحله شریعت، طریقت و حقیقت خود را متجلی می‌کند و با ابزارهای سه گانه علم الیقین، عین الیقین و حقّ الیقین پا در راه سلوک الی‌الله می‌گذارد و پس از طی سفرهای چهارگانه به همان وحدتی نائل می‌شود که آرزوی هر عارف و سالک است. صوفی شریعت و طریقت را به منزله چراغ و راه می‌داند اما هدف او نه راه است و نه چراغ، بلکه وصول به مقصد است - که از این هر دو و از هر چیز دیگر برتر است و آن را حقیقت و حق می‌خواند و تحقق همه اشیاء را بدان می‌داند - و وصول به معرفت که آن را غایت همه آفرینش می‌پندارد (زرین کوب، ۱۳۷۷: ۱۰۱).

عرصه‌های هنری

استفاده از ابزار هنر در راستای اهداف و سیاست‌های فرهنگی همواره از مؤثرترین ابزارها بوده و در راستای وحدت اسلامی نیز دستگاه‌های مختلف نظام می‌توانند از شاخه‌های مختلف هنری اعم از فیلم و سینما، تئاتر، موسیقی، هنرهای تجسمی و... برای تبیین و ترویج و نهادینه کردن فرهنگ هم‌گرایی و وحدت (در عین کثرت) و دفع زمینه‌های خشونت و واگرایی استفاده کنند.

به‌طور کلی عرصه‌های اصلی سیاست‌گذاری فرهنگی و مهم‌ترین دستگاه‌های مسئول در این خصوص در نمودار ذیل آمده است؛ بدیهی است هر یک از دستگاه‌ها به تناسب مأموریت و شرح وظایف خود می‌تواند در هر یک از عرصه‌های مذکور به تعقیب سیاست‌های صلح طلبانه و وحدت آفرین مبادرت ورزد.

شکل ۱: نهادها و عرصه‌های سیاست‌گذاری

الگوی برای سیاست‌گذاری فرهنگی وحدت اسلامی

با توجه به تحقیقات انجام شده و اهمیت و جایگاه موضوع وحدت اسلامی در نظام جمهوری اسلامی به نظر می‌رسد برای پیشبرد این آرمان و رسالت مهم لازم است پس از تبیین مبانی و ارزش‌های آرمان وحدت اسلامی از یک سو و اهداف و راهبردهای منتج به آن از سوی دیگر، به ارائه سیاست‌ها پرداخته تا دستگاه‌های مختلف کشور به تناسب ساختار و شرح وظایف خود در عرصه‌های گوناگون مدرن و سنتی به این مهم اهتمام ورزند؛

مبانی

براساس منابع اصلی اسلام با محوریت قرآن، موارد ذیل به عنوان مبانی سیاست‌گذاری وحدت اسلامی قابل ذکر است:

- کلمه توحید و توحید کلمه
- کلام وحی و سنت نبوی(ص)
- تعالیم و محبت اهل بیت(ع)
- آخرت شناسی و عدم دلبستگی به ذخایر دنیوی
- عدالت خواهی و دفاع از مظلوم

ارزش‌ها

الگوی سیاست‌گذاری وحدت اسلامی به لحاظ فرهنگی مبتنی بر مجموعه‌ای از ارزش‌های اساسی است که در تبیین اهداف و برنامه‌ها از سوی ج.ا.ا. باید مورد توجه باشند. اهم آنها عبارتند از:

- اخلاق اسلامی و مبارزه با هوای نفس به مثابه جهاد اکبر
- توجه به کرامت انسانی و روحیه حق طلبی و فطرت وحدت‌گرای بشر
- احترام به مقدّسات ادیان و فرق اسلامی و غیراسلامی
- خردورزی در حوزه اعتقادات و مسائل دینی
- موقعیت‌شناسی و توجه به مقتضیات زمان و مکان و رعایت اولویات‌ها
- فرهنگ گفت‌وگو و شنیدن آراء مختلف و مخالف در سطح ملی و بین‌المللی
- واقع‌بینی و آرمان‌گرایی در حوزه دیپلماسی
- اعتلای فرهنگ ایرانی ضمن پاسداشت فرهنگ اسلامی

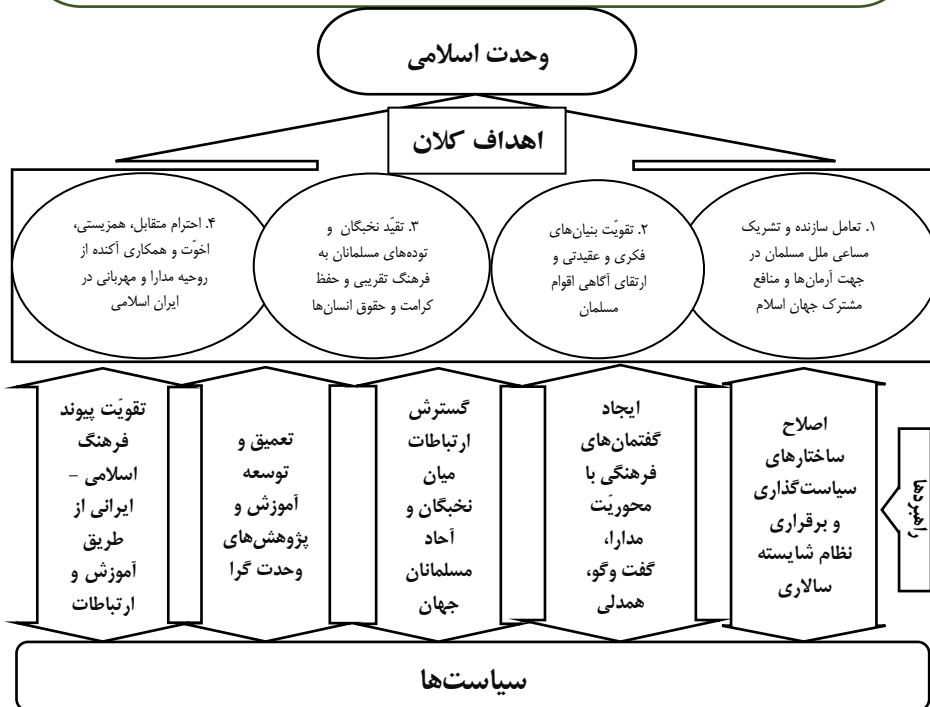
اهداف کلان

اهداف کلان در واقع مقصدهای عینی و تبلور یافته «آرمان وحدت اسلامی» در افق میان مدّت هستند که به ترتیب اهمیت ذکر شده‌اند:

- تعامل سازنده و تشریک مساعی ملل مسلمان در جهت آرمان‌ها و منافع مشترک با محوریت ارزش‌های اسلامی مشترک در فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام
- تقویت بنیان‌های فکری و عقیدتی و ارتقای آگاهی اقوام جهت حلّ و فصل اختلافات مذهبی
- تقیّد علمای جهان اسلام و توده‌های مسلمانان به فرهنگ تقریبی با تکیه بر تعالیم اسلامی و حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها
- احترام متقابل، همزیستی، اخوت و همکاری آکنده از روحیه مدارا و مهربانی با اتّکا بر مشترکات در ایران اسلامی و تبدیل ج.ا. ایران به کشوری پیشرفته و «کانون ترویج فرهنگ اتّحاد، انفاق و اخوت» مورد قبول ملت‌های مسلمان، عالمان و متفکران

راهبردها

- راهبردها جهت‌گیری و مسیرهایی هستند که سیاست‌های عملیاتی را به سوی تحقّق اهداف هدایت می‌کنند که اهم آنها عبارتند از:
- اصلاح ساختارهای سیاست‌گذاری و برقراری نظام شایسته سالاری
  - کاهش دخالت و تصدّی‌گری دولت در عرصه فرهنگ
  - نهادینه ساختن تکثر فرهنگی در راستای اتّحاد ملی و انسجام اسلامی
  - ایجاد گفتمان‌های فرهنگی با محوریت مدارا، گفت‌وگو، همدلی، مهرورزی و دوری از تعصّب افراطی
  - توسعه، تعمیق و تقویت آموزش و پژوهش‌های تقریبی در جهان اسلام
  - ارتقاء سطح فکری و اخلاقی جامعه از طریق اصلاح و بهبود نظام تربیتی کشور با رویکرد وحدت‌گرا
  - تعمیق ارتباطات میان نخبگان کشورهای اسلامی و ایجاد انس و الفت میان مسلمانان
  - تقویت پیوند میان فرهنگ اسلامی - ایرانی از طریق نظام آموزشی و ارتباطات جمعی
  - اعمال ممنوعیت جدّی توهین به مقدّسات مذاهب اسلامی و سایر ادیان
- بنابراین برای پاسخ به سؤال اصلی مقاله (الگوی مطلوب سیاست‌گذاری فرهنگی وحدت اسلامی در جمهوری اسلامی ایران؟) می‌توان نمودار زیر را مطرح نظر داشت:

نمودار ۱: چهارچوب سیاست‌گذاری فرهنگی

سیاست‌ها

نمونه‌هایی از سیاست‌های عملیاتی که می‌توان براساس مبانی و ارزش‌ها و در راستای اهداف تعیین شده و در چهارچوب راهبردهای ذکر شده، اتخاذ و پس از اعتباربخشی در نهادهای تصمیم‌گیر، با برنامه‌ریزی (زمان‌بندی و تعیین بودجه و...) بدان‌ها جامه عمل پوشید در جدول ذیل (به تفکیک ملی و فراملی و با تعیین نهادهای اصلی و همکار) آمده است؛ بدیهی است هدف مقاله ارائه الگو بوده و محتوا و مصادیق موارد ذکر شده در نمودار فوق و جدول ذیل قابل بازنگری و بروزرسانی است.

جدول ۱: سیاست‌های عملیاتی (در سه بخش فراملی، ملی و فراملی، ملی)

ردیف	سیاست	هدف	نهاد متصدی	دستگاه‌های همکار
۱	تربیت و اعزام مبلغان تقریبی به کشورهای مختلف (همزمان با تعاملات اقتصادی)	۱	مجمع تقریب	سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و جامعه المصطفی(ع) العالمیه
۲	استفاده از ظرفیت رادیو و تلویزیون‌های جهان اسلام برای مبارزه با تفرقه و بسط فرهنگ تقریب	۲	مجمع تقریب	اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های اسلامی
۳	تأسیس شبکه‌های ماهواره‌ای تقریبی و مقابله با رسانه‌های ضد تقریبی	۱ و ۲	مجمع تقریب	سازمان صدا و سیما و اتحادیه ...
۴	بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای بین‌المللی همچون سازمان همکاری‌های اسلامی (OIC) و اتحادیه بین‌المجالس اسلامی در راستای «دیپلماسی وحدت»	۳	وزارت امور خارجه	مجلس شورای اسلامی
۵	برگزاری نشست‌های علمی با اندیشمندان جهان اسلام پیرامون مسائل مشترک	۳	وزرات علوم...	سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی
۶	حمایت از تبادل دانشجو و استاد بین دانشگاه‌های ج.ا.ا. و دیگر کشورهای اسلامی	۳	وزرات علوم...	سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی
۷	حمایت از تولید فیلم‌های سینمایی و برنامه‌های تلویزیونی با رویکرد تقریبی	۱ و ۲ و ۳	سازمان سینمایی	مجمع تقریب و صدا و سیما
۸	تقویت ارتباط هدفمند با مراجع و علمای جهان اسلام	۳ و ۴	مجمع تقریب	مدیریت حوزه‌های علمیه

۹	بهره‌گیری از مؤسسه‌های کمک‌رسانی و خدمات اجتماعی در راستای وحدت اسلامی	۱	مجمع تقریب	کمیته امداد امام خمینی(ره)
۱۰	حمایت و پشتیبانی از نشر و توزیع آثار تقریبی به‌ویژه در فضای مجازی	۳	مجمع تقریب	وزارت ارشاد و صدا و سیما
۱۱	تشکیل جلسه‌های کارشناسی با هنرمندان و گویندگان رسانه‌های کشورهای اسلامی در جهت نهادینه کردن فرهنگ تقریب	۳	مجمع تقریب	ارشاد، صدا و سیما و اتحادیه ...
۱۲	تقویت معنویت و عرفان در متون آموزشی برای ارتقای سطح همگرایی و انسجام	۲	مجمع تقریب	حوزه‌های علمیّه
۱۳	انجام پروژه‌های مطالعاتی مشترک میان محققان شیعه و سنی	۳	وزارت علوم...	سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی
۱۴	تبیین و ترویج جایگاه اهل بیت(ع) و تأکید بر محبت آنان مطابق قرآن و سنت	۲ و ۴	نمایندگی‌های ولی فقیه	مجمع تقریب و مجمع اهل البیت(ع)
۱۵	ترویج برنامه‌های قرآنی مشترک به‌ویژه در زمینه تعلیم قرائت و تجوید و تفسیر مقارن	۲ و ۴	شورای عالی قرآن	مجمع تقریب و سازمان فرهنگ..
۱۶	تدارک سفرهای علمی و سیاحتی با هدف شناخت و تعمیق روابط میان مسلمانان	۲ و ۵	وزارت گردشگری	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
۱۷	گنجانیدن درس وحدت در برنامه‌های آموزشی دیپلمات‌ها و کارگزاران سیاست خارجی	۲ و ۳	مجمع تقریب و دانشگاه مذاهب	وزارت امور خارجه و سازمان فرهنگ
۱۸	سازماندهی گروه‌های امدادی مشترک شیعه و سنی هنگام بروز حوادث غیرمترقبه	۱ و ۴	وزارت کشور	نمایندگی‌های ولی فقیه در استان‌ها
۱۹	ایجاد مرکز پاسخگویی به شبهات و سؤال‌های دینی و ترویج ارزش‌های اصیل دینی	۱	سازمان تبلیغات اسلامی	دانشگاه مذاهب و حوزه‌های علمیّه
۲۰	ترویج فرهنگ احترام به مقدّسات مذاهب و ادیان از طریق نظام آموزشی	۱ و ۴	آموزش و پرورش	وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

وزارت ارشاد و صداوسیما	قوه قضائیه	۴ و ۲	ممانعت از توهین به مقدّسات ادیان و مذاهب اسلامی و غیراسلامی در رسانه‌ها و...	۲۱
مرکز پژوهش‌های مجلس و...	مجلس شورای اسلامی	۳ و ۴	ارائه طرح و تصویب قانون جامع وحدت اسلامی	۲۲

نتیجه‌گیری

مسأله وحدت اسلامی امروزه با توجّه به شرایط و تحولات بین‌المللی و مناقشات پرهزینه منطقه‌ای، بیش از هر زمان دیگری نیازمند توجّه و مذاقّه اندیشمندان، سیاستمداران، نخبگان و مردم عادی خصوصاً در جمهوری اسلامی ایران است براساس اصول و آرمان‌های انقلاب اسلامی و اسناد بالادستی نظام. گرچه کتاب‌ها و مقالات و منابع متعددی در این زمینه به نگارش درآمده و همایش‌ها و کنفرانس‌های ملی و بین‌المللی بی‌شماری برگزار شده است، اما همچنان مسأله اصلی پابرجا است و ضرورت پرداختن به موضوع وحدت از منظر مطالعات نظری و ارائه راهکارهای عملی به‌ویژه از بُعد فرهنگی و ارتباطی، باقی است و هدف از نگارش مقاله حاضر نیز اهتمام به همین مسأله بوده است.

جامعه ایرانی با شعار حکومت اسلامی بر مبنای توحید، انقلابی را در چهل سال گذشته رقم زد که براساس آن قرار بر این بوده است توحید و الزامات آن در تمامی زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، اقتصادی و غیره نمودی تام داشته باشد، چه این که ندای دین توحید (یگانگی) و وحدت است هر چند عصاره فرهنگ، تنوع و تکثر و پراکندگی است و این ارتباطات است که باید پیوند میان این وحدت و کثرت را برقرار و نحوه تعامل میان مسلمانان و اقلیت‌های داخل کشور از یک سو و کشورهای غیراسلامی را نیز مشخص نماید.

سیاست‌گذاری در راستای وحدت اسلامی از یک جهت با وضع موجودی مواجه است که فرصت‌ها و چالش‌های خاص خود را دارد و از جهت دیگر، در پی وضع مطلوبی است که با توجّه به سناریوهای مختلف آینده، ترسیم قطعی آن دست کم در اوضاع و احوال کنونی میسر نمی‌باشد. در وضع موجود ایران از یک سو با تهدیدات بین‌المللی و منطقه‌ای مواجه است، از سوی دیگر با اختلافات و بداخلاقی‌های داخلی و مشکلات اقتصادی؛ اگرچه حل همه مشکلات برعهده دولت به معنای عام آن نیست اما ویژگی‌ها و سوابق تاریخی همه حاکی از جایگاه و نقش محوری دولت در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای حل مسائل داخلی و بین‌المللی کشور می‌باشد (نحاجی یوسفی، ۱۳۸۹: ۵). بخشی نگری و فقدان نگاه و تحلیل جامع نسبت به مسائل و اولویّت‌ها از آسیب‌های اصلی سیاست‌گذاری در ایران است که در عرصه سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطی و موضوع وحدت نیز به وضوح مشاهده می‌شود. تلاش شد با نگاهی جامع براساس مطالعات انجام شده پس از تبیین مبانی و ارزش‌ها و ترسیم اهداف مشخص برای رسیدن به چشم‌انداز مطلوب، راهبردها و سیاست‌های عملیاتی ارائه شوند. بدیهی است در مرحله پس از سیاست‌گذاری که خود مستلزم

اعتباربخشی در نهادهای ذیصلاح همچون شورای عالی انقلاب فرهنگی و مجلس شورای اسلامی است، دستگاه‌های اجرائی تعیین شده با محوریت و پیگیری و نظارت مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی به‌عنوان مهم‌ترین نهاد متولی موضوع وحدت و تقریب مذاهب اسلامی در کشور لازم است برای پیگیری اجرای سیاست‌ها برنامه‌ریزی نمایند.

اما تلاش‌های مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی و دیگر سازمان‌هایی که اقداماتی مشابه انجام می‌دهند را در دو سطح می‌توان مورد نقد و بررسی قرار داد. یکی در سطح داخلی و دیگری در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی. در داخل کشور با وجود پیشرفت‌های چشمگیر در عرصه کلامی و تهیه سند به نظر می‌رسد اقدام عملی معتناهایی در حوزه وحدت و ایجاد اخوت صورت نگرفته است. اگر مبنای کار در جامعه، الگوی عصر رسول اکرم (ص) مبنی بر عقد اخوت میان اعضای امت اسلام باشد، پس چگونه است که بسیاری از برادران و خواهران اهل سنت و دیگر پیروان ادیان در بسیاری از امور اجتماعی و سیاسی چنان‌که شایسته است، مشارکت داده نمی‌شوند. تقریب بین مذاهب صرفاً یک امر حکومتی نیست و آحاد مردم لازم است در امر تقریب بکوشند، از این رو باید فضای کافی و آزادی لازم برای انجام فعالیت‌های تبلیغی و تقریبی برای تمامی فرقه‌ها، آیین‌ها، مذاهب و پیروان آنها وجود داشته باشد و دولت در این میانه زمینه را آماده و امکانات را فراهم و شرایط را تسهیل نماید. صرف اختصاص بودجه، ایجاد یک مرکز یا سازمان دولتی اگرچه لازم اما کافی نیست و در درازمدت منجر به یکنواختی کار و کلیشه‌ای شدن می‌شود.

در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی متأسفانه مشکلات ما بیشتر است؛ ثمره و دستاوردهای سازمان‌هایی مانند سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)، سازمان وحدت آفریقا (OAU) و اتحادیه عرب در کنار مجمع تقریب با شعبات آن در سرزمین‌های اسلامی، تقریباً هیچ بوده است. طی یک قرن اخیر، مسلمانان با هزاران مشکل سنگین وزن سیاسی، نظامی و اقتصادی دست به گریبان بوده‌اند و همه با این مشکلات که از صحرای مراکش تا مسأله پیچیده مورو در فیلیپین گسترش داشته‌اند به خوبی آشنائیم، تمامی این موارد مرگ و زندگی، پیش چشم این‌گونه سازمان‌ها رخ داده‌اند و هیچ اقدامی از طرف آنها برای التیام زخم‌ها یا تسکین آلام حاصله صورت نگرفته است و به‌علاوه با گذشت سال‌ها بر تعداد رانده‌شدگان از شهر و دیار خود افزوده شده است (نمونه آن، فلسطینی‌ها و مسلمانان روهینگایی در راکیم). نگاهی گذرا به اوضاع و احوال و اخبار منطقه غرب آسیا/خاورمیانه که روزانه از رسانه‌های رسمی و غیررسمی پخش می‌شود، از تنش‌ها و درگیری‌های روزافزون در اطراف ایران و دور شدن امت اسلامی از یکدیگر حکایت دارد. امت واحد اسلام در اثر بی‌کفایتی و وابستگی مسئولان و دولتمردان کشورهای اسلامی، احیای تعصبات و سرباز کردن زخم‌های دیرینه و دسیسه‌های استعمار و دست‌نشانده‌های آنها در منطقه وحدت خود را متزلزل می‌بیند. آیا تلاش قریب سه دهه مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی و سایر نهادهای ذریبط در سطح منطقه‌ای، در نهایت باید منجر به پیدایش گروه‌های تکفیری و تقویت تنش میان کشورهای مسلمان شود؟ رابطه ایران با کشورهای مسلمان مهم منطقه امروز چه وضعیتی دارد؟ آیا این‌گونه نیست که وضعیتی فرهنگی، اعتقادی، اجتماعی، اقتصادی و اوضاع امنیتی و منافع مردم منطقه متأثر از تحولات سیاسی و

سیاسی کاری‌های مستبدین منطقه و دول استعمارگر شده است؟ دین در این میان بیش از آن که به‌عنوان مقوله‌ای فرهنگی نگریسته شود که صبغه رحمتش بر غضبش غلبه داشته باشد، گرفتار سیاسی کاری و توطئه‌گری شده و وجه خشنش در قالب تعصبات مذهبی و فرقه‌ای هر روز قربانی می‌گیرد؛ قربانیان و بی‌گناهایی که از عالم سیاست هیچ نمی‌دانند.

کجای کار ایراد دارد؟ چرا هر گروهی که در کارزار منطقه‌ای فتوحی حاصل می‌کند، الله اکبر می‌گوید؟ مجمع جهانی تقریب، وحدت بر مبنای منافع سیاسی، قوم‌گرایی، تعصبات قبیله‌ای، عوامل جغرافیایی، تاریخ، منافع طبقاتی و غیره را وحدتی دروغین می‌داند (تسخیری، ۱۳۸۳: ۲۰)؛ اما غافل از این است که ابتدا باید مشکلات و گرفتاری‌های ناشی از این مسائل را حل و فصل نماید و سپس دم از تقریب و وحدت و انسجام و اتحاد و امثالهم بزند. اهالی منطقه پیش از آن که مسلمان باشند، انسان‌هایی هستند که در پی مطامع و منافع ملی، قومی و تاریخی خاص خود هستند. وقتی مرزهای قومی، فرهنگی، سیاسی، جغرافیایی و غیره مشخص شد، می‌توان آسوده در مورد راهکارهای انسجام و تقریب سخن گفت. بنابراین، باید در سیاست‌های تقریب‌گرایانه و وحدت‌گرایانه تجدید نظر شود. فی الحال، نه خوب حرف زدن کارساز است و نه حرف‌های خوب زدن چاره‌ساز؛ باید ائتلافی از سیاسیون، فرهنگیان، مذهبیان و مردم تشکیل شود و به ترمیم زخم‌های ایجاد شده در گذشته بپردازد. بازنگری اساسی در اقدامات به معنای تشکیل مجدد کنفرانس و همایش با نیروهای جدید و برنامه‌های نظری جدید نیست؛ بلکه به معنای اقدامات عینی کوتاه‌مدت و میان‌مدت با نتایج ملموس است که به برخی موارد در مقاله پرداخته شد.

References

- The Holy Quran.
- Al-Asi, Mohammad (2011), "Strategic Programs of the Islamic Ummah", in the Islamic Ummah; Challenges and Strategies, edited by Hossein Torabi, Tehran: World Forum for Proximity of Islamic sects.
- Alvani, Seyed Mehdi and Hashemian Mohammad Hossein (2008), Presenting the Indigenous Model of Balanced Policy in Culture, Tehran: Secretariat of the Conference on Development and Transformation in Culture and Art.
- Arabpour, Mahmoud (1993), *the Islamic Republic and the Political Unity of Islam*, M.Sc. Thesis, Tehran: Imam Sadegh University.
- Ansari Hassan (1983), "Islamic Encyclopedia - Encyclopedia of the Islamic World", below the entry of "Ummah", Vol. 10, 192-196, Tehran: Islamic Encyclopedia Foundation.
- Ashna, Hesamuddin (2007), "Public Diplomacy: Culture and Communication in the Service of Foreign Policy", American Book 6, Tehran: Abrar Contemporary Institute.

- Dehkhoda, Ali Akbar (1980), *Dehkhoda Dictionary*, Vol. 1, Tehran: Tehran University Press.
- *Detailed report of the International Advertising of the Islamic Republic of Iran* (2017), Tehran: Islamic Culture and Communication Organization.
- Dye, Thomas (2007), *Understanding public Policy*, Prentice Hall Policy.
- Eftekhari, Asghar (2015), "Advantages and Disadvantages of the Entry of Religion into Cyberspace", *Information on Wisdom and Knowledge*, Year 10, Vol. 3, 29-32.
- Farghani, Mohammad Mehdi and Motamednejad, Kazem (2012), *an Introduction to Traditional Communication in Iran*, Tehran: Institute of Culture, Art and Communication.
- Final Statement of the 18th International Conference on Islamic Unity (2005), *in the Proceedings of the Conference*, Tehran: World Forum for Proximity of Islamic sects
- Fischer, Nancy L. (1996), "For world", in Gary R., weaver, *Culture, Communicate Conflict: Readings in Intercultural Relations*, XIII-XIV.
- Fuller, T. (2007), "Study Abroad Experiences and Intercultural Sensitivity among Graduate Theological Students: a Preliminary and Exploratory Investigation", in *Christian Higher Education*, Vol. 6: 321- 332.
- Given, L. M. (2008), *the sage encyclopedia of qualitative Methods*. Vol. 1-2, California: Sage.
- Gadikanst, William B. (2017), *Theorizing about Intercultural Communication* (Vol. 1 and 2), Translated by Dr. Hassan Bashir et al., Ch. 1, Tehran: Imam Sadegh University Press.
- Hadi, Ghorban Ali (2009), "Unity from the Perspective of the Quran and Tradition", *Specialized Journal of Approximation Thought*, Vol. 22, 111-117.
- Haji Yousefi, Amir Mohammad (2010), *Government, Oil and Economic Development in Iran*, Tehran: Islamic Revolutionary Documentation Center.
- Homayoun, Mohammad Hadi and Jafari, Nader (2008), "Introduction to the Concept and Method of Cultural Policy", *Strategic Management Thought*, Vol. 2, No. 2, 5-35.
- Hosseini Dashti, Seyed Mostafa (1997), *Maaref and Maaref*, vol. 1, Tehran: Forouzan Publishing.
- Howlett, Michael and M. Ramesh (2009), *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems: Models and Concepts: An Anthology*, New York: Prentice Hall.
- Kamali, Yahya (2018), "Methodology of Content Analysis and its Application in Public Policy Studies", *Scientific Quarterly Journal of Public Policy Research*, Vol. 4, Issue 2, 189- 208.
- Khomeini, Ruhollah (1992), *Sahifa Noor*, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Khomeini, Ruhollah (1969), *Velayat-e Faqih / Islamic Government*, Tehran: Azadi Publications.
- Kim, M.S. & Hubbard E. (2007) "Intercultural Communication in the Global Village: How to Understand "the Other", in *Journal of Intercultural Communication Research*, Vol. 36(3): 223-235.
- Kincaid, D.L. (1987), *the convergence theory of communication, self-organization, and cultural evolution*, New York: Academic Press.

- Kristin Bührig and Jan D. ten Thije (2006), *Beyond Misunderstanding: Linguistic analyses of intercultural communication*, Hamburg: Universität Hamburg/ Utrecht University.
- Meshbaki, Asghar and Ali Akbar Khademi (2008), “Pathological study of cultural policies and policies in Iran after the revolution”, *Cultural Research Letter*, Vol. 14, 133-178.
- Mokhtari, Majid (2004), *Patterns of Islamic Unity from the Perspective of Contemporary Religious Reformers*, Master's Thesis, Tehran, Imam Sadegh (AS) University.
- Nancy Snow and Philip M. Taylor (2011), *Public Diplomacy*, translated by Ruhollah Talebi Arani, Tehran: Imam Sadegh University Press.
- Nye Jr. Joseph S (2004), *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Public Diplomacy Association of America (2019): <http://pdaa.publicdiplomacy.org/>
- Ragheb Isfahani, Hussein Ibn Mohammad (1374), *Vocabulary of Quranic Words*, translated by Gholamreza Khosravi Hosseini, Qom: Ahl al-Bayt Research and Publishing Institute.
- Safavi, Yahya (2008), *Unity of the Islamic World*, Tehran: Shakib Publishing.
- Salehi Amiri, Seyed Reza (2008), *Fundamentals of Cultural Policy*, Tehran: Strategic Research Institute.
- Samovar. Larry A., Richard E. Porter (1994), *Intercultural Communication*, Belmont: Wadsworth.
- Tabatabai Mohammad Hussein (1995), *Al-Mizan for the interpretation of the Qur'an*, translated by Mohammad Baqir Sharif Mousavi, Qom: Islamic Publishing Office of the Seminary.
- Taskhiri, Mohammad Ali (2011), “Challenges Facing Approximation”, in the *Islamic Ummah; Challenges and Strategies*, edited by Hossein Torabi, Tehran: World Forum for Proximity of Islamic sects.
- Taskhiri, Mohammad Ali (2004), *on the Unity and Approximation of Islamic Religions*, Tehran: World Forum for Proximity of Islamic sects.
- The website of the office of the Supreme Leader of the Islamic Revolution (2018): <http://khamenei.ir>.
- Weaver, Gary R. (1996), “Preface”, in Gary R., Weaver, *Culture, Communicate and Conflict: Readings in Intercultural Relations*, XV-XV1.
- Zarrin Koob, Abdolhossein (1998), *the Value of Sufi Heritage*, Tehran: Amirkabir Publishing.